

Streszczenie rozprawy doktorskiej mgra Tomasza Związka „Człowiek i środowisko we wzajemnych relacjach. Powiat kaliski od schyłku XV w. do około 1600 r.”

Głównym tematem badawczym pracy jest wzajemna relacja między człowiekiem i środowiskiem w średniowieczu i wczesnej nowożytności na ziemiach polskich. Cel ten realizowany jest na podstawie studiów nad powiatem kaliskim – obszarem o starej i silnie rozwiniętej strukturze osadniczej, położonym niemal w centralnej części dawnej Korony. Badania nad dawnym środowiskiem realizowane są poprzez studia szczegółowe nad poszczególnymi zagadnieniami o fundamentalnym charakterze dla jego dziejów, tzn. eksploatacji gleb, wody, lasów i pokładów limonitu. Problemy badawcze w niej poruszane dotyczą kwestii związanych nie tylko z postępującą antropopresją, ale także z kwestiami adaptacji do zmieniających się warunków środowiskowych i klimatycznych, jakie miały miejsce podczas małej epoki lodowcowej. Podstawową bazą źródłową są nie tylko źródła pisane o charakterze masowym (np. rejestry poborowe, inwentarze dóbr kościelnych, księgi sądowe). Wyniki badań oparte są także na materiałach archeologicznych, pochodzących z programu Archeologicznego Zdjęcia Polski; modele klimatyczne pochodzące z analiz dendrochronologicznych, ale także wyniki badań danych pyłkowych, pochodzących z trzech do tej pory opracowanych (i częściowo nieopublikowanych) wielkopolskich stanowisk torfowych w Pobiedziskach i Kazaniu oraz pomorskim Jeziorze Czechowskim.

Analizując materiał źródłowy udało się wykazać, że stosunek społeczeństwa przedprzemysłowego do otaczającego środowiska oparty był w badanym okresie na zasadach racjonalnego eksploatowania dostępnych zasobów surowcowych. Kluczem do ich zrozumienia jest tutaj cykliczność i powtarzalność regenerowania się zasobów leśnych, pokładów rudy darniowej i gleb. Pokazano także, że dzisiejsze wyobrażenia na temat np. jakości ziemi mają niewiele wspólnego z tym jak postrzegano jej przydatność w średniowieczu i nowożytności. Nowoczesne podziały bonitacyjne nie znajdują odzwierciedlenia w ówczesnym systemie opartym w większości na osobistych doświadczeniach chłopów. W pracy udało się także wykazać, że stosunek do otaczającego środowiska zależny był od sytuacji własnościowej i typie relacji ekonomicznej. Zazwyczaj zdecydowanie większą troskę o dostępne zasoby przejawiano w dobrach znajdujących się pod bezpośrednim zarządem Kościoła lub króla. Trudniej było natomiast powstrzymać prowadzenie gospodarki rabunkowej w momencie puszczania posiadanych dóbr w czasowe dzierżawy. O ile sytuacja ta nie była dramatyczna w wieku XVI, o tyle jest ona już pewnym smutnym znakiem czasów dla kolejnego, XVII, stulecia.